

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BÜTÇE GÖRÜŞMELERİNDE KIBRIS KONUSUNDAKİ TARTIŞMALAR (1956-1960)

DISCUSSIONS ABOUT CYPRUS IN THE TURKISH ASSEMBLY BUDGET SESSIONS (1956-1960)

Mehmet EVSİLE¹

Öz

Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçe görüşmeleri, her yıl ülke meselelerinin konuşulup tartışıldığı önemli bir zemindir. Kıbrıs meselesi ülke gündemine geldikten sonra bu konuda da milletvekilleri görüşlerini açıklamışlardır. Kıbrıs konusu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında tartışmalara sebep olmuştur. 1956 yılından 1960 yılına kadar geçen dönemde Kıbrıs konusunun Birleşmiş Milletler'de, Zürih Konferansı'nda ve Londra Anlaşması'nda geçirdiği safhalar, aynı yılların bütçe görüşmelerine de yansımıştır. Kıbrıs konusunda tarihçiler, siyaset bilimciler, uluslararası ilişkiler uzmanları, kamu hukuku uzmanları, uluslar arası hukuk uzmanları tarafından çok sayıda kitap ve makale yazılmış ve konu çeşitli yönleriyle ortaya konmuştur. Bu makalede, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi'nde yer alan bilgiler bir araya getirilerek konunun eksik kalan kısımları tamamlanmış; diğer çalışmalarda görülmeyen ayrıntılı bilgiler literatüre kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Kıbrıs Cumhuriyeti, Türk-Yunan İlişkileri, Zürih Konferansı, Londra Anlaşması.

Abstract

Turkish Assembly Budget discussions has become an important platform to discuss the national problems since the Republic was declared. When the Cyprus conflict was mentioned in these discussions, the representatives had chance to announce their opinions about the issue. The Cyprus affair caused some conflicts between Turkey, Greece and Great Britain after the II. World War. Within the period 1956 to 1960, the phases that happened in the sessions of the United Nations, Zurich Conference and London Agreement were reflected to the Budget discussions held in the same year. Many books and articles were published about the Cyprus conflict by historians, international relation experts and law experts and the conflict was discussed in detail in all aspects. In this study, the knowledge obtained from the Turkish Assembly newspaper were put together and the undiscussed parts were completed and the details that are not mentioned in other studies were added to the literature.

Keywords: Cyprus Problem, Cyprus Republic, Turkish-Greece Affairs, Zurich Conference, London Agreement

¹ Prof. Dr. Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
mevsile@amasya.edu.tr

Giriş

1571’de Venedik’ten alınan Kıbrıs Adası, 1878 yılına kadar Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamıştır. Osmanlı Devleti, 1877-1878 savaşında Rusya’ya yenilmesinden sonra, Rusya’ya karşı İngiltere’nin desteğini almaya çalışmıştır. Bu destek karşılığında 4 Haziran 1878 tarihinde İstanbul’da imzalanan “*Kıbrıs Antlaşması*” ile adanın yönetimi yıllık 92 bin altın tutarındaki kira karşılığında geçici olarak İngiltere’ye devredilmiştir.² İngiltere, 1914 yılına kadar bu parayı ödemiş; Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla adayı ilhak ettiğini açıklamıştır.³

Kıbrıs’ın İngiliz yönetimi altında bulunduğu sırada Türkler ve Rumlar, adanın geleceği hakkında bazı teşebbüslerde bulunmuşlardır. Temmuz 1903’de Rumlar, Yasama (Kavanin) Meclisi’nin Türklerin bulunmadığı bir toplantısında, Enosis lehinde bir karar çıkarmışlardır. Ertesi gün ise Türkler, bu kararı protesto etmişler ve “*Kıbrıs Adası’nın yönetimi İngiltere tarafından bırakıldığında ada, Osmanlı Devleti’ne geri verilecektir*” şeklinde bir karar çıkarmışlardır.⁴

Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcında İngiltere, Kıbrıs’ı ilhak ettiğini ilân etmiş; Türkiye, Lozan Anlaşması’nda Kıbrıs’ın İngiltere’de kalması kabul etmiştir. Bu anlaşmanın 20. maddesinde, “*Türkiye, Britanya Hükümeti tarafından Kıbrıs’ın 5 Kasım 1914’te ilân olunan ilhakını tanıdığını beyan eder*” hükmü yer almıştır.⁵

İngiltere’nin 1925 yılında sömürge yönetimi ilân ettiği Kıbrıs’ta yaşayan Rumlar, adanın Yunanistan’a katılmasını savunmaya başlamışlar ve bu amaçlarına ulaşabilmek için de teşkilatlanmışlardır. 1947 yılı Ekim ayında, Başpiskopos Yardımcısının başkanlığında bir heyet oluşturarak Londra’ya göndermişler, İngiltere Sömürgeler Bakanı’ndan, adanın Yunanistan’a verilmesini sağlamasının istemişlerdir.⁶

İkinci Dünya Savaşı’nın meydana getirdiği yıkım, savaş öncesinde Ortadoğu’da etkili konumda bulunan İngiltere’nin politikalarını gözden geçirmesine yol açmış ve İngiltere, sömürgelerine bağımsızlık vermeye başlamıştır. Kıbrıs’ta da daha İkinci Dünya Savaşı sona ermeden adanın İngiltere’den ayrılması yönünde talepler ortaya

² Erdal Açıkşes-Ayhan Cankut, “Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri”, *Turkish Studies*, Volume: 9/4 Spring 2014, s.1246.

³ Sabri Özcan San (Gümüşhane), 25.02.1956, TBMM, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (10.Dönem)*, Cilt: 10, s.757-758.

⁴ Dilek Yiğit Yüksel, “Kıbrıs Türk Millî Mücadelesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/18-19, (2009 Bahar-Güz), s.163.

⁵ *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)*, T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Plânlama Müdürlüğü Yayını, s. 180.

⁶ Mustafa Albayrak, “Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XVI, Mart 2000, Sayı: 46, s.249.

konulmuştur.⁷ Bu anlamda ilk defa 21 Kasım 1949 tarihinde Birleşmiş Milletlere müracaat eden Yunanlılar, “Anavatan Yunanistan’la birleşmek için self-determination hakkının tanınmasını istiyoruz” diyerek adanın Yunanistan’a ilhakını talep etmiş ve 15 Ocak 1950 günü Kıbrıs Adası’nda neticesi önceden belli olan bir plebisit yaptırmışlardır.⁸

Yunanistan beş yıl sonra konuyu tekrar Birleşmiş Milletler’e taşımış, 24 Eylül 1954 tarihinde yapılan bir oylamada genel kurul gündemine alınmış; 14 Aralık 1954 tarihindeki oturumda Kıbrıs konusundaki görüşmelere devam kararı çıkarılmıştır.⁹

Diğer zeminlerde de konuyu gündemde tutmaya çalışan Yunan Büyükelçisi Jean KALERGİS, 23 Aralık 1954 tarihinde yaptığı bir konuşmada sorunun, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında görüşülmesini ve bunun için de bir konferans toplanmasını teklif etmiştir. İngiltere Başbakanı Antony EDEN ise, 30 Haziran 1955 tarihinde Avam Kamarası’nda yaptığı bir konuşmada Türkiye ve Yunanistan’a; bu sorunun çözümü için üçlü bir konferans teklifinde bulunmuş, bu teklif Türkiye tarafından da olumlu karşılanmıştır.¹⁰ 29 Ağustos-7 Eylül 1955 tarihleri arasında yapılan Birinci Londra Konferansı, görüşmelerin devam ettiği sırada, İstanbul’da yaşanan 6-7 Eylül olaylarının yol açtığı olumsuzluklara bağlı olarak bir sonuç alınamadan dağılmıştır.¹¹

İngiltere 1956 yılında, Kıbrıs’a “mahallî muhtariyet” verilmesi için bir anayasa tasarısı hazırlatmış;¹² daha sonra İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox BOYD, Avam Kamarası’nda yaptığı bir konuşmada adanın taksimi hususunu dile getirmiştir. Türkiye de 28 Ocak 1957 tarihinde Başbakan Adnan MENDERES tarafından taksime taraftar olduğunu açıklamıştır.¹³

Adanın iki toplum arasında taksim edilmesi şeklindeki bir çözümle yetinmeyen Yunanistan, bundan sonra da Birleşmiş Milletler nezdinde teşebbüslere girişerek Türkiye’nin taksim tezinden taviz verdirilmesi için gayretlerini sürdürmüştür. Ancak Türkiye, ısrarla taksim tezini savunmuştur. 1958 yılında taksim lehinde mitingler

⁷ Kamer Kasım, “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt:1, Sayı:1, Kış 2007, s.58.

⁸ Ulvi Kesen, “Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kitlesel Bir Bakış”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/25, (2012 Güz), s.183.

⁹ M. Albayrak, **a.g.makale**, s.252-253.

¹⁰ M. Albayrak, **a.g.makale**, s. 253.

¹¹ M. Albayrak, **a.g.makale**, s.253.

¹² M. Albayrak, **a.g.makale**, s.257.

¹³ M. Albayrak, **a.g.makale**, s.258.

yapılmış, 8 Haziran'da İstanbul Bayezit Meydanında yapılan mitinge 200.000, Ankara Anıtkabir çevresinde yapılan mitinge 150.000 kişinin katıldığı tesbit edilmiştir.¹⁴ 16 Haziran 1958'de yayınlanan bir bildiriye, Türkiye'nin en son kabul ettiği çözüm şeklinin taksim olduğu ilân edilmiştir.¹⁵

1959 yılında diplomatik gelişmeler devam etmiş; 5 Şubat'ta Türk ve Yunan Başbakanları Zürih'te görüşmelerde bulunmuşlardır. Burada Türkiye, ısrarla savunduğu taksim politikasından geri adım atmıştır.¹⁶

Zürih'te iki devlet arasında varılan anlaşmalar, 19 Şubat 1959'da Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri tarafından imza edilmiştir.¹⁷

İkinci Londra Konferansı'nda kuruluş, garanti, askerî işbirliği ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası gibi dört ayrı anlaşma imzalanmış, onay için 4 Mart 1959'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmuştur. Anlaşmaların kabulü ile Kıbrıs'ta iki toplumlu bir cumhuriyet kurulmuştur.¹⁸

Konu hakkında tarihçiler, siyaset bilimciler ve kamu hukukçuları tarafından yapılan çalışmalara ilâve olarak uluslararası ilişkiler¹⁹ ve uluslararası hukuk uzmanları²⁰ tarafından da akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda konu, pek çok yönüyle ortaya konmuştur. Biz de bu çalışmalara ilâve olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi'nden elde ettiğimiz bilgileri burada paylaşarak hem önceki çalışmalara bir katkı yapmış; hem de diplomatik olayların arka plânını görmüş olacağız.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Tartışmalar

Kıbrıs'ın Stratejik Önemi

Değişik zamanlarda Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunda Kıbrıs adasının özellikle Türkiye açısından stratejik önemine dikkatler çekilmiştir. Bunlardan birinde konu, şu sözlerle dile getirilmiştir:²¹ *“Bir dünya harbini önlemek, önlenemediği*

¹⁴ M. Albayrak, **a.g.makale**, s.265.

¹⁵ M. Albayrak, **a.g.makale**, s.266.

¹⁶ M. Albayrak, **a.g.makale**, s.268.

¹⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Ankara, 1983,s.533.

¹⁸ M.Albayrak, **a.g.makale**, s.270.

¹⁹ Siret Hürsoy, “Kuramlar ve Kıbrıs Sorunu Üzerine Çıkarımlar”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:13, Sayı:2, Nisan 2013, s.259-271.

²⁰ A. Füsün Arsava, “Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl: 1996, Cilt: 51,Sayı: 1, s.43-51.

²¹ Nurettin Fuat Alpkartal (Çanakkale), 25.02.1957, TBMM, **TBMM ZC (10.Dönem)**, Cilt: 17, s.823.

takdirde, silâhli mücadelenin muvaffakiyet şartlarını sağlamak azmiyle çalışanların kararlarında Kıbrıs'ın stratejik vaziyeti esas olmalıdır. Adanın kontrolü, tedhişçilikle komünizmin sızmasını kolaylaştıranların mesuliyetine bırakılamaz. Vatanımızdan 40 küsur mil mesafede olan ve 120.000 soydaşımızı barındıran topraklarda icabında müdafaa kuvvetlerimizden bir birlik bulundurmak, en tabii hakkımızdır. Bu tedbir, müşterek müdafaa sistemini de takviye eder.”

Adanın Mülkiyeti

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde dile getirilen hususlardan biri, adanın mülkiyeti hakkında olmuştur. Konu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gündeme geldiği zaman ilk olarak Türkiye'nin adayı İngiltere'ye devrettiği, statüsü değiştirilmek isteniyorsa bunun, Türkiye ile İngiltere arasında halledilmesi gerektiği; Yunanistan'ın bu konuda söz sahibi olmasının mümkün olamayacağı görüşü ileri sürülmüştür.²² Muhalefet milletvekilleri tarafından yapılan bir konuşmada da, “*Kıbrıs'ın el değiştirdiği takdirde, adanın, ancak ve ancak asıl sahibi olan Türkiye'ye geri dönmesi icap ettiği*” şeklindeki hükümet görüşüne destek verilmiştir.²³

Rum Tedhişi

Kıbrıs adasındaki huzursuzluğun kaynağının Rumların uyguladığı tedhiş olduğu; bunun sadece Türkler için değil, adada bulunan İngiliz askerleri için de tehdit oluşturduğu hususuna dikkat çekilmiştir. Bu konuda yapılan bir konuşmada, adada son günlerde yine masum insan kanı aktığı, yüz binlerce Kıbrıslının korku içinde olduğu ifade edilmiştir. Akşamın ilk karanlığında hangi kapının vurulacağı, hangi masum İngilizlerle işbirliği yaptığı iddiasıyla dağa kaldırılacağı belli olmadığı vurgulanmıştır. İngiliz askerlerinin ve Rumca konuşan Kıbrıslıların katledildiği, Türk polislerinin arkadan vurulduğu belirtilmiştir. Bütün bu cinayetleri tertipleyen ve icra eden teşekkülün Yunanistan'ın beslediği EOKA olduğu, Yunan hükümet adamlarının bunu ilân etmekten çekinmedikleri dile getirilmiştir. Komutanlarının Yunan subayı, silâh ve teçhizatının Yunan ordusundan olduğu belirtilerek, “... *ne hazin tecellidir ki, 1945'te Yunanistan'ı komünizmden kurtaran ve Atina sokaklarında bunun için ölen İngiliz*

²² Cumhuriyetçi Millet Partisi Meclis Grubu Adına Ahmet Bilgin (Kırşehir), 25.02.1956, TBMM, TBMM ZC (10. Dönem), Cilt:10, s.719-720.

²³ Ziyat Ebüzziya (Konya), 25.02.1956, TBMM, TBMM ZC (10.Dönem), Cilt:10, s.731.

askeri şimdi de Kıbrıs'ta kurtardığı insanların kurşunu ile can vermektedir” ifadeleri kullanılmıştır.²⁴

Kıbrıs Konusunda Hükümet Politikalarının Yetersizliği

Mevcut hükümet ve önceki hükümetlerin Kıbrıs konusunda uyguladıkları politikalar bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Yunanistan'ın ilhak taleplerinin nüfus çoğunluğu, coğrafi ve stratejik şartlar ve dünya barışı bakımlarından mümkün olmadığına dikkat çekilerek;²⁵ esasen vaktinde 12 adanın Yunanistan'a terk edilmesinin, Yunanlıları, Kıbrıs'ı istemek için cesaretlendirdiği ifade edilmiştir.²⁶ Hatta Kıbrıs'ı aldıktan sonra Yunan taleplerinin Anadolu'ya kadar uzanacağı tehlikesine dikkat çekilmiştir.²⁷ Yunanlıların bu kadar cesaretlenmesinde, önceki hükümetlerin “*Yunan dostluğu bizim için 12 adadan daha kıymetlidir*” şeklindeki tavrının belirleyici olduğu vurgulanmış; mevcut hükümetin de Kıbrıs konusuna gereken önemi vermediği aşağıdaki sözlerle eleştirilmiştir:²⁸

“1955 Ağustosunda sonlarında malûmunuz veçhile İngiltere Türkiye ve Yunanistan'ı müştereken Londra Konferansına davet etti. Tam bu sırada birdenbire hükümetin harekete geçtiğini ve Başvekilin güzel ve şiddetli bir nutkuyla hükümetin Kıbrıs davasında cephe aldığını gördük. Bu nutuk kulaklarımıza pek hoş geldi ise de fazlasıyla gecikmiş bir nutuktu. Cihan umumî efkârını elde etmiş bulunan Yunanistan'ın kazandığı puanları tek bir nutukla silip atmak kolay değildi. O ana kadar Kıbrıs diye sesini çıkaramamış bulunan Türk umumî efkârının sükûtunu, Türk halkının böyle bir davayı benimsemediği şeklinde karşılayan cihan umumî efkârı, anı çıkan bu sesin mânâsını anlayamadı. Tam bu sırada, basit bir nümayiş olarak kalsaydı bu davaya hattâ faydası dahi dokunabileceği muhakkak olan müessif 6 - 7 Eylül hâdiseleri vuku buldu. O anda cereyan etmekte olan Londra Konferansında ileri sürmekte olduğumuz fikirlerin mesnetlerine olduğu kadar, siyasî itibarımız ve Kıbrıs davası için de ağır bir darbe indirdi. Bu hadiseden istifade eden Yunan matbuatı bütün dünya gazetelerini aleyhimizde yazılara, makalelere, resimlere, protestolara boğar ve Kıbrıs hakkında kendi tezlerine göre geniş bir propaganda faaliyetine geçerken, biz şayanı hayret bir atâlet içinde kaldık. Çok yanlış bir kararlar, gazetelerimize, Kıbrıs kelimesine temas ettikleri takdirde kapatılacakları Örfî İdare Kumandanlığınca tebliğ olundu. Yunanlılar bütün dünya matbuatında Kıbrıs davalarında lehlerinde neşriyat yaparken biz meydandan çekildik ve onların rahat rahat çalışmalarına fırsat verdik. Kıbrıs meselesinde hükümetin elinde mevcut kuvvetli kozları zamanında kullanamamış olmasından endişe duyuyoruz.”

²⁴ DP Meclis Grubu Adına Hasan Basri Aktaş (Kastamonu), 25.02.1957, TBMM, **TBMM ZC (10.Dönem)**, Cilt: 17, s.812.

²⁵ Sabri Özcan San (Gümüşhane), 25.02.1956, TBMM, **TBMM ZC (10.Dönem)**, Cilt: 10, s.758.

²⁶ Zeyyat Mandalıncı (Muğla), 25.02.1956, TBMM, **TBMM ZC (10.Dönem)**, Cilt: 10, s.728.

²⁷ Sinan Tekelioğlu (Seyhan), 25.02.1956, TBMM, **TBMM ZC (10.Dönem)**, Cilt: 10, s.757.

²⁸ Ziyat Ebüzziya (Konya), 25.02.1956, TBMM, **TBMM ZC (10.Dönem)**, Cilt:10, s.732.

Bunlara ilâve olarak, Kıbrıs ve Batı Trakya Türklerinin kültür durumlarını ihmal ettiğimiz de ayrıca bir eleştiri konusu olmuştur.²⁹

Yapılan eleştirilere cevap veren Dışişleri Bakanı Fuat KÖPRÜLÜ, Yunanistan'ın nihaî amacının, Kıbrıs adasını ülkesine ilhak etmek olduğunu söyledikten sonra,³⁰ Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tezlerini altı madde halinde açıklamıştır:³¹

1-Kıbrıs'ın milletlerarası statüsü Lozan Muahednamesiyle tespit edilmiş bulunmaktadır. Binaenaleyh bu statüyü değiştirmek, Lozan Muahedesini değiştirmek demek olacağına göre bunu yapmak isteyenlerin o muahedenin ihtiva ettiği diğer bazı hükümlerin tadili vaziyetiyle karşılaşılabileceklerini de iyice düşünmeleri icap eder.

2-Farzımuhal olarak adanın beynelmilel statüsü değiştiği takdirde en tabii şekilde eski sahibi olan Türkiye'ye avdet etmesi icap eder.

3-Yunan tezinin hakiki çehresi adanın Yunanistan'a ilhakından ibarettir. Milletlerin kendi mukadderatlarını kendileri tayin etmeleri prensibini, adada hâlihazırda hâkim olan kargaşalık durum sayesinde ilhakı mümkün kılacağı ve bu prensibin Yunan iddialarına sempatik bir eda vereceği ümidiyle ileri sürmektedirler.

4-Esasen milletlerin kendi mukadderatlarını kendilerinin tayini prensibi, yani (self-determination) prensibi bugünkü hukuk kaidelerine göre kâfi derecede tebellür etmiş ve her yerde, körü körüne tatbiki kabil olan bir prensip değildir ve Kıbrıs'ta tatbiki, o adanın, tarihî, coğrafi, siyasî ve stratejik durumu ve kendine has diğer hususiyetleri bakımlarından asla mümkün değildir.

5-Her halükârda Yunanistan'ın adayı talep etmek için her hangi bakımdan olursa olsun en ufak bir hakkı yoktur ve olamaz.

6-Suni şekilde icat ve tahrik edilmiş olan Kıbrıs meselesinin alevlendirilmesi evvelinden kestirilemeyecek kadar vahim akıbetler doğuracak mahiyettedir.

Türkiye'nin tezinin esas noktaları bunlar olduğu ve olacağı vurgulanmıştır.

Türkiye'nin Adanın Taksimi Tezi ve Sonuçları

Aradan bir yıl geçtikten sonra, Kıbrıs konusu 1957 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Dışişleri Bakan Vekili Ethem MENDERES tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne şu sözlerle takdim edilmiştir:³²

²⁹ Turan Güneş (Kocaeli), 26.02.1956, TBMM, **TBMM ZC (10.Dönem)**, Cilt: 13, s.810-811.

³⁰ Hariciye Vekili Fuat Köprülü (İstanbul), 25.02.1956, TBMM, **TBMM ZC (10.Dönem)**, Cilt: 10, s.751.

³¹ Hariciye Vekili Fuat Köprülü (İstanbul), 25.02.1956, TBMM, **TBMM ZC (10.Dönem)**, Cilt: 10, s.751-752.

“Kıbrıs meselesi, Yunanistan’ın tahrikleri ve hesapsız hareketleri neticesi olarak halen o şekle gelmiştir ki, bu meseleyi sür’atle kat’î bir şekl-i halle raptetmek hem bizzat adadaki ırkdaşlarımızın tabii haklarının korunması, hem de Yunanistan ve İngiltere ile birlikte mensubu bulunduğumuz NATO camiasında yarattığı huzursuzluğu bertaraf etmek bakımlarından kaçınılmaz bir zaruret olmuştur. İşte bu sebeptendir ki, bu meselede daima yapıcı bir hatt-ı hareket takip etmiş olan Hükümetimiz, adadaki her iki cemaate de kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin etmesi prensibinin aynı şartlar altında, ayrı ayrı tanınması suretiyle adanın taksime gidilmesi münasip bir şekl-i hal olarak mütalâa edilmektedir... Kıbrıs meselesi bu sene Yunan Hükümeti tarafından tekrar bir self-determination talebi halinde Birleşmiş Milletler’e getirilmiştir. Bunun yanında, İngiltere Hükümeti de Kıbrıs’ta tedhişçiliğin Yunanistan tarafından tertip ve teşvik edilmesinden şikâyetçi olduğunu bildirmiştir. Biz, Kıbrıs meselesinin Birleşmiş Milletlerde alenen görüşülmesi neticesinde Yunan propagandasının tahrif gayretlerine bir set çekilmiş ve bu meseledeki hakiki görüşümüzün bütün dünyaya duyurulmuş olmasından memnunuz. Malûm olduğu üzere, Birleşmiş Milletler siyasi komisyonunda yapılan müzakereler sonunda adada huzur ve sükûnun avdeti şartıyla, Kıbrıs meselesinin sulhçu, demokratik ve âdilâne bir hal şekline bağlanması için müzakerelere yeniden başlanması ümidini izhar eden bir karar sureti hemen hemen ittifakla kabul edilmiş bulunmaktadır. Bunun mânâsı bizce şudur: Evvelâ, her türlü müzakerenin şartı olarak adada tedhişçiliğin sona ermesi lâzımdır. Birleşmiş Milletler, meselenin tarafları arasında müzakere yolu ile adilâne bir hal suretine bağlanması ümidini izhar etmektedir. Bunun manâsı da, hem doğrudan doğruya Enosis’in hem de self-determination kisvesi altında adanın Yunanistan’a ilhakını istihdaf eden Yunan teklifinin reddi demektir.”

1958 yılı bütçe görüşmelerinde söz alan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü ZORLU, Türkiye’nin, problemin çözümünde uzlaşmacı bir tutum içerisinde olduğunu belirterek, bunun sonucunda adanın Türk ve Rum toplulukları arasında taksim edilmesi tezini kabul ettiklerini; Kıbrıs meselesinin halli için taksim elzem olduğunu açıklamıştır.³³

Ancak, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nin taksime karşı olmalarının, Türkiye’nin bu konudaki politikalarını zayıflattığı, muhalefet partisi sözcüleri tarafından ifade edilmiştir.³⁴

“Şimdiye kadar Kıbrıs davası, müttfikimiz Yunanlılarla ve Kıbrıslı Rumlarla bir ihtilâf konusu iken, Birleşmiş Milletler’deki oylamalar sırasında, dost bildiğimiz, hattâ

³² Hariciye Vekâleti Vekili Ethem Menderes (Aydın), 25.02.1957, TBMM, **TBMM ZC (10.Dönem)**, Cilt: 17, s.800-801.

³³ Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu(Çanakkale), 25.02.1958, TBMM, **TBMM ZC (11.Dönem)**, Cilt: 2, s.615-616.

³⁴ CHP Meclis Grubu Adına Necati İlter(Sivas), 25.02.1958, TBMM, **TBMM ZC (11.Dönem)**, Cilt:2, s.628.

müttefikimiz birçok memleketlerin de aleyhimize vaziyet aldıkları görülmüştür. En son safhada ise bu mesele, hak ve insaf dairesinde bir hal suretini beklediğimiz İngiltere ile aramızda ciddi bir ihtilâf konusu haline gelmiştir. Adanın taksimi ile nihaî ve mecburi hal şekline varılması, ilk defa ve bizzat İngiliz Bakanı tarafından ortaya konduğu halde, şimdi İngiliz Dışişleri Bakanı ve Ada Valisi, bize karşı, taksim aleyhinde ısrar etmektedirler. Amerika, hiçbir zaman taksim lehinde vaziyet almadığını söylemekte; hükümetin bizim rızamız dışında bir hal tarzı olamayacağı iddiasını da, İngiliz Hariciyesi alenî beyanı ile reddetmektedir.”

Sadece İngiltere ve ABD'nin değil; pek çok İslâm ülkesinin de Birleşmiş Milletlerdeki oylamalarda Türkiye'nin tezi aleyhine oy kullandığı da bilinmektedir.³⁵

Nihaî Çözüm ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması

Türkiye, bütün politikalarını adanın taksimi üzerine kurup, Ankara ve İstanbul'da yüz binlerce kişinin katıldığı mitinglerle kamuoyu desteğini arkasına almaya çalışırken, Kıbrıs'ta elde edilen sonuç, bunun tam aksi istikamette olmuştur. Türkiye'nin taksim tezinin aksine bir çözümün ortaya çıkmasından sonra, imzalanan Zürih Anlaşması'nın sonuçları, Dışişleri Bakanı tarafından şu şekilde takdim edilmiştir:³⁶

a- Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacak ve her ikisinin de dış siyaset, millî savunma ve emniyet işlerinde nihaî ve diğer işler hususunda talikî (suspensive) veto hakları bulunacaktır.

b-Yüksek memurlar, ordu ve zabıta komutanları, cumhurbaşkanı ve yardımcısının mutabakatları ile tâyin edilecektir. Sivil idarede yüzde yetmiş Rum, yüzde otuz Türk unsur bulunacaktır.

c- Müstakil Kıbrıs'ın iki bin kişilik bir ordusu olacak ve bu ordu yüzde altmış Rumlardan, yüzde kırk da Türklerden teşekkül edecektir.

d- Ayrıca iki bin kişilik bir iç emniyet kuvveti teşkil edilecektir. İlk senelerde bu kuvvetin yüzde altmışı Rumlardan, yüzde kırkı Türklerden oluşacak, daha sonra bu nispet yüzde yetmiş ve yüzde otuz olarak değiştirilecektir.

e- Yüzde yetmiş Rumlardan ve yüzde otuz Türklerden mürekkep bir yasama meclisi kurulacaktır. Ayrıca, din, eğitim, öğretim ve kültür işleri şahsî ahval ile meşgul olmak üzere iki ayrı cemaat meclisi kurulacaktır. Cemaat meclislerinin bu mevzularda

³⁵ CHP Meclis Grubu Adına Necati İltar (Sivas), 25.02.1958, TBMM, **TBMM ZC (11.Dönem)**, Cilt: 2, s.632.

³⁶ Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu (Çanakkale), 28.02.1959, TBMM, **TBMM ZC (11.Dönem)**, Cilt: 7, s.1351-1352.

yasama, idarî ve yürütme salâhiyetleri bulunacağı gibi ayrıca cemaate mütaallik iktisadî ve belediyeler gibi siyasî teşekküller ve faaliyetler üzerinde kontrol ve idare hakkı olacaktır.

f- Müstakil Kıbrıs Devletinin anayasasının uygulaması ile ilgili olarak bir yüksek mahkemesi olacaktır. Bu mahkeme, cemaat meclisleri ile merkezi yasama meclisi arasındaki ihtilâfları halledecektir. Ayrıca en yüksek adlî merci olmak üzere bir yüksek mahkeme daha kurulacaktır. Bu mahkemeler bir Türk ve Yunan ve bir de tarafsız devlet temsilcisinden oluşacaktır.

g- Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı yedi Rum ve üç Türk'ten mürekkep bir Bakanlar Kurulu marifetiyle icra kuvveti yürütüleceklerdir. Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısının Yasama Meclisinden çıkan kanunlarda olduğu gibi hükümet kararları üzerinde de veto hakları mevcut olacaktır.

h- Kıbrıs Devletinin her hangi başka bir devletle hiçbir şekilde birleşmeyeceği anayasasında açıkça yazılacaktır. Ayrıca, Kıbrıs Devleti Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında bir Garanti Anlaşması imzalanacaktır. Kıbrıs Anayasası Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin garantisi altında olup, anayasanın ihlâli halinde bu üç devlet müştereken veya münferiden müdahale hakkına sahip bulunmaktadırlar. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Devleti arasında ayrıca akdedilecek bir İttifak Anlaşması gereğince bir Türk Yunan ve Kıbrıs Müşterek Askerî Karargâhı kurulmaktadır. Bu karargâha Yunanistan 950, Türkiye ise 650 kişilik bir kuvvetle iştirak edecek ve Kıbrıslılardan müteşekkil 2 000 kişilik ordunun talim ve terbiyesi ile bu müşterek karargâhı iştilal edecektir. Müşterek Karargâhın komutanı bir senelik devreler için münavebe ile Türk, Yunan ve Kıbrıslı generaller arasından seçilecektir. Bu madde bir anayasa hükmü kuvvetini haiz olacak ve orada yer alacaktır.

i-Beş büyük şehirde Türklerin müstakil belediyeleri olacaktır.

Dışişleri Bakanı, elde edilen sonucun, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki beklentilerini karşıladığını da şu sözlerle ifade etmiştir:³⁷

“Kıbrıs meselesinde menfaatlerimizin lâyıkî ile korunması için şu şartların tahakkuku lâzım gelmekte idi:

1- Kıbrıs'ın hiçbir zaman yabancı bir devlete ilhak edilmemesi,

³⁷ Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu (Çanakkale), 28.02.1959, TBMM, **TBMM ZC (11.Dönem)**, Cilt: 7, s.1350.

2-Kıbrıs'taki Türk cemaatinin inkişafının önlenmemesi ve onun adada bir ekalliyet muamelesine tâbi tutulmaması,

3-Adanın Türkiye'nin emniyeti için arz ettiği ehemmiyet nazar-ı itibara alınarak adanın müdafaasının temini ve müdafaaya Türkiye'nin iştiraki.

Ve bu üç ana prensibin yanında adada İngiltere'nin üslere sahip olmasının Türkiye için faydalı olduğu ve bunun idamesinin lüzumu.”

İngiliz Üslerinin Durumu

Dışişleri Bakanı, konuşmasının devamında Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin durumuna da temas etmiştir:³⁸ *“İngiltere için ehemmiyetli olan nokta, adadaki İngiliz askerî üslerini muhafaza ile bu üsler üzerinde hükümranlık haklarının devamını sağlamaktır. Bu maksatla da, kendilerine gerekli hakların sağlanmasını, üslerin bulunduğu bölgelerin bütünlüğünün ve bunlarla ilgili hakların Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Devletlerince garanti altına alınmasını arzuluyorlardı. İngiltere Hükümetinin bu taleplerini kabul ettik. Zira adada İngiliz üslerinin bulunmasının, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Devleti'nin emniyeti bakımından faydaları aşikârdır. Ayrıca, gerek NATO'nun güneydoğu kanadının kuvvetlendirilmesi, gerekse Ortadoğu'nun istikrarı mülâhazaları muvacehesinde, İngiltere'nin adada üslerini muhafaza ederek Kıbrıs'ın ve bölgenin müşterek müdafaasına iştirak etmesi elbet ki, bütün tarafsız ülkelerin menfaatine olacaktır.”*

İktidar Kanadının Anlaşmaya Destek Sözleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan tartışmalar sırasında iktidar partisi mensubu olan milletvekilleri, konuyu diplomatik yönlerden değerlendirerek, Zürih Anlaşmaları ile, Lozan Anlaşması'nın Kıbrıs'la ilgili maddelerinin Türkiye lehine değiştirildiğini ifade etmişlerdir:³⁹ *“Şimdi 1950 ile 1959 arasını ele alalım... Bugün mevcut muahedelerden biri, Lozan Muahedesi, Kıbrıs meselesinde lehimize olarak değiştirilmiştir.”*

Demokrat Parti adına da sonucun memnuniyet verici olduğu, grup sözcüsü tarafından dile getirilmiştir:⁴⁰

³⁸ Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu (Çanakkale), 28.02.1959, TBMM, **TBMM ZC (11.Dönem)**, Cilt: 7, s.1355.

³⁹ Hikmet Bayur (Manisa), 22.02.1959, TBMM, **TBMM ZC (11.Dönem)**, Cilt: 7, s.437.

⁴⁰ DP Meclis Grubu Adına Hasan Basri Aktaş (Kastamonu), 28.02.1959, TBMM, **TBMM Z (11.Dönem)**, Cilt:7, s.1371.

“Partimiz Hükümeti, ihtilâfin ilk gününden beri daima şu hususlar üzerinde kat’î vaziyet almış, başarı ile savunmuş ve şimdi de neticeyi istihsal etmiştir.

1-Adanın stratejik durumu sebebiyle Türkiye’nin emniyeti.

2-Adadaki 120 bin Türk’ün emniyet ve huzur içinde yaşamalarını temin etmek.

Londra Konferansı’nda bu şartların tahakkuk ettirildiğini görüyoruz.

Zürih ve Londra Anlaşmaları hür dünyanın her yerinde memnunluk uyandırdı ve takdirle karşılandı. Dost ve müttefiklerimiz, hür dünya basını, radyoları, tefsircileri, Türkiye ve Başvekili için hepimizin iftihar edeceği ifadeler kullandılar, neşriyat yaptılar. Memnun olmayan tek grup Sovyet Rusya ve peykleridir.”

Bundan bir yıl sonra yapılan bir değerlendirmede de, “*Kıbrıs işi büyük bir dinamizm eseridir. Hiçbir ahdi ilgimiz kalmamış bulunan bir yere tekrar ayak basıyoruz, hak sahibi oluyoruz. Bu büyük bir başarıdır*” sözleri ile destek verilmiştir.⁴¹

Muhalefetin Yorumu

Muhalefet partisi sözcüleri, iktidar partisinin kendisini bağladığı taksim tezinin gerçekleşmemiş olduğunu eleştirmişler, hatta bir milletvekili, mevcut sonucun taksim alternatifinden daha uygun olduğunu, “*Kıbrıs meselesi... Bence bu şekil taksimden çok daha faydalı olmuştur. Memleketin durumunu ifade edici olmuş ve oradaki yerli ırkdaşlarımız için son derece daha emniyetli ve onların hak ve hukukunu teminat altına alıcı bir neticeye bağlanmıştır*” sözleriyle;⁴² diğer bir milletvekili de, *Kıbrıs mevzuunda, bizzat iktidarın vaat ve taahhütlerini hatırlayacak olursak, bugün varılan netice karşısında bizden iktidara bir teşekkür beklenmemelidir*” sözleriyle eleştirmiştir.⁴³

Aradan bir yıl geçtikten sonra, Türkiye’nin Kıbrıslı Türklere yaptığı yardımların yetersizliği karşısında Kıbrıs’ın ekonomik anlamda Türkiye’ye bağlanması talebi dile getirilmiştir:⁴⁴ “*Türkiye’den Kıbrıs Türk topluluğuna yapılan yardım, bugünkü haliyle çok yetersizdir. Geçen yıl yapılan cüz’î yardım, ancak, Türklerin bir kısmının borçlarını ödeyebilmelerine imkân vermiştir. Bu yıl için ise, Kıbrıs Türklerinin en çok malî ve iktisadî yardıma ihtiyaç duydukları yıl olmakla beraber, hükümetin herhangi bir yardım yapıp yapmayacağı bile belli değildir. Hâlbuki daha sonra yapılacak yardımlarda çok geç kalınmış olabilir.*

⁴¹ Hikmet Bayur (Manisa), 25.02.1960, TBMM, **TBMM ZC (11.Dönem)**, Cilt: 12, s.509.

⁴² Hamza Eroğlu (Adana), 28.02.1959, TBMM, **TBMM ZC (11.Dönem)**, Cilt: 7, s.1374.

⁴³ Bülent Ecevit (Ankara), 28.02.1959, TBMM, **TBMM ZC (11.Dönem)**, Cilt: 7, s.1375.

⁴⁴ Bülent Ecevit (Ankara), 25.02.1960, TBMM, **TBMM ZC (11.Dönem)**, Cilt: 12, s.503.

Kıbrıs Türk topluluğu, kendi içinde iktisadî kalkınmayı mümkün kılamayacak bir durumda ise, Türkiye ile Kıbrıs Türk topluluğunun iktisadiyatını sıkı sıkıya birbirine bağlayacak tedbirler alınmalıdır.”

Sonuç

Kıbrıs konusu, yaklaşık olarak 140 yıldan beri Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında tartışma konusu olmuştur. 1878 yılında Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra geçici olarak İngiltere yönetimine geçmiş; ancak Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı sırada İngiltere tarafından ilhak edilmiş ve bu olay Lozan Anlaşması ile Türkiye tarafından da kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 12 adanın Yunanistan'a devredilmesi, bu ülkeyi Kıbrıs'ı da kendi topraklarına katabileceği yönünde cesaretlendirmiştir. Konuyu Birleşmiş Milletler'e taşıyarak istediği sonucu almaya çalışmışsa da bunda muvaffak olamamıştır. Türkiye ise işin başında, İngiltere'nin adayı Osmanlı Devleti'nden devraldığını ileri sürerek, eğer adanın statüsünde bir değişiklik olacaksa, adanın tamamının Türkiye'ye verilmesi gerektiği yönünde bir politika belirlemiştir. Daha sonra bunun mümkün olmaması durumunda adanın Türk ve Rum toplumları arasında taksim edilmesi tezini uygulamaya çalışmıştır. Fakat Zürih ve Londra görüşmelerinin sonunda bu tezin de kabul görmediği anlaşılmış ve birleşik bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Buna rağmen Rum faaliyetleri sonucunda adada huzur ve güvenlik sağlanamadığı için Türkiye, 1974 yılında askerî müdahalede bulunmak zorunda kalmıştır. Bugün hâlâ Kıbrıs'ta kalıcı bir barışın sağlanamamış olması, adadaki durumun uzun bir müddet daha problem oluşturmaya devam edeceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (10.Dönem), Cilt: 10, Ankara, 1956.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (10.Dönem), Cilt: 13, Ankara, 1956.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (10.Dönem), Cilt: 17, Ankara, 1957.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (11.Dönem), Cilt: 2, Ankara, 1958.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (11.Dönem), Cilt: 7, Ankara, 1959.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (11.Dönem), Cilt: 12, Ankara, 1960

Araştırma Eserler

Açıkses, Erdal-Ayhan Cankut, “Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri”, **Turkish Studies**, Volume: 9/4 Spring 2014, s.1241-1259.

Albayrak, Mustafa, “Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVI, Mart 2000, Sayı: 46, s.249-275.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, Ankara, 1983, 851s.

Arsava A. Füsün, “Kıbrıs Sorununun Uluslar arası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl: 1996, Cilt: 51, Sayı: 1, s.43-51.

Hürsoy, Siret, “Kuramlar ve Kıbrıs Sorunu Üzerine Çıkarımlar”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:13, Sayı:2, Nisan 2013, s.259-271.

Kasım, Kamer, “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt:1, Sayı:1, Kış 2007, s.57-72.

Kesen, Ulvi, “Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kitlese Bir Bakış”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/25, (2012 Güz), s.181-226.

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923), T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Plânlama Müdürlüğü Yayını.

Yüksel, Dilek Yiğit, “Kıbrıs Türk Millî Mücadelesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VIII/18-19, (2009 Bahar-Güz), s.161-184.